

معلم خلاق

تغییر نظام آموزشی به منظور سازگاری آن با مقتضیات دوران بازسازی نشان می دهد که ضرورت و نیاز خلاقیت ، پیش از پیش احساس شده است ، در تغییر نظام آموزشی به تجدید نظرهایی کلی و اساسی در زمینه های مختلف نیاز داریم . در این مقاله سعی بر تعلیم و تربیت خلاق ، به ارتباط خلاق که یاد دهندگان با یادگیرندگان باید داشته باشند می پردازیم . برای ادامه حرکت به سوی تعلیم و تربیت خلاق و به منظور پرورش یادگیرندگان خلاق باید یاد دهندگان یعنی معلمان که ستون های اصلی نظام آموزشی هستند دارای خصوصیات خاصی باشند در این مقاله هدف آن است که بر مبنای دستاوردهای پژوهشگران و مطالعات و تجربیات اینجانب این خصوصیات را تحت سه عنوان بررسی می کنیم :

۱- خصوصیات معلم در ارتباط با یادگیرندگان که در برگیرنده ارتباط عاطفی ، آموزشی و اخلاقی (انضباطی) است .

۲- خصوصیات معلم در ارتباط با خود (خصوصیات شخصیتی)

۳- خصوصیات معلم در ارتباط با یادگیری و آموزش (فعالیت های شغلی) .

۱- خصوصیات معلم در ارتباط با یادگیرندگان

در زمینه خصوصیات معلم در ارتباط با یادگیرندگان سه زمینه عمده را مورد توجه قرار می دهیم. این زمینه ها به ترتیب عبارتند از:

الف: ارتباط عاطفی ب: ارتباط آموزشی

ارتباط عاطفی:

در ایجاد ارتباط عاطفی معلمان خلاق علاوه بر آنچه گفته شد به این گونه فعالیت ها باید بپردازند.

-تشویق و تقویت خلاقیت: بر اساس تحقیقاتی که در ایران توسط محققین انجام شده نشان می دهد که معلمان خلاق در کنار نگرش مثبتی که نسبت به خلاقیت دارند با ابراز علاقه و احترام به برقراری ارتباطی خلاق با یادگیرندگان بویژه یادگیرندگان خلاق، این توانایی را به صورت های مختلف تایید و تشویق و تقویت می کنند.

-برقرار کردن رابطه عاطفی عمیق: بسیاری از معلمان خلاق مایل به برقرار کردن روابط عمیق و سالم بین خود و یادگیرندگان با یکدیگر هستند آنها بر این عقیده اند که این ارتباط صمیمانه و عمیق عاطفی محیط و شرایط مساعد را پرورش و توسعه خلاقیت فراهم می کنند. این معلمان نه تنها از انتقادات یادگیرندگان خود ناراحت نمی شوند بلکه آنها را تشویق به اظهار نظر و بیان انتقادات خود می کنند.

ارتباط آموزشی: نتایج حاصل از پژوهش ها و تجربیات عملی نشان داده که معلمان خلاق در ارتباط آموزشی خود با یادگیرندگان راههایی مثل استفاده از حواس، استفاده از

روش بحث و گفتگو، امکان تجربه و خطا، توجه به کیفیت تفکر، تکیه بر کیفیت در مقابل کمیت یادگیری، استفاده از روش کنکاش مغزی، تکیه بر تفکر واگرا در مقابل تفکر همگرا، توجه به تفاوت های فردی با یادگیرندگان و روش اداره کلاس را مد نظر دارند.

۲- خصوصیات معلم در ارتباط با خود (خصوصیات شخصیتی)

گفته می گوید، اندیشیدن آسان است و عمل کردن مشکل، اما مشکل ترین کارها عمل کردن به آن چیزهایی است که می اندیشیم پس بررسی و پژوهش های کوتاه مدت و بلند مدت نشان داده که افراد خلاق از جمله معلمان خلاق در ابعاد ذهنی، عاطفی و اجتماعی دارای خصوصیات هستند که در ابعاد ذهنی می توان به کنجکاوی شدید، توأم با شک گرایی و روحیه تجربی (پویندگی) تمرکز حواس و استمرار در اندیشیدن، روان بودن در تولید اندیشه توأم با روانی کلام، انعطاف پذیری ذهنی به صورت آزمون، استقلال فکر و عمل، مهارت در بازسازی عقاید پشتکار و پایداری، اعتقاد به خویشتن با نگرش مثبت (خودباوری) و پرداخت.

۳- خصوصیات معلم در ارتباط با یادگیری و آموزش

بیش از نود درصد از معلمان خلاق معتقدند که خلاقیت در نظامی پا می گیرد که یادگیرنده در یادگیری خود نقش فعال و سازنده داشته باشد و معلم راهنما و تسهیل کننده باشد نه این که معلم مطالب را کاملاً پخته و خود نیز به فراگیر بخوراند بلکه بستر و راه را هموار و مناسب سازد آنان وظیفه مهم معلم را بنا کردن شناخت، تربیت ذهن برای منطقی اندیشیدن و تقویت تفکر خلاق می دانند و یا تسلط بر آموخته های مختلف یا شناخت و به کارگیری روشهای ارزشیابی آموزشی و پرورشی.

خصوصیات معلم پرورش دهنده خلاقیت

مربی یا معلمی که می خواهد یک کلاس ویژه ی پرورش خلاقیت را اداره کند و یا این که علاقمند است در جریان تدریس روزمره ی خود به طور جدی پرورش خلاقیت دانش آموزان را هم مدنظر داشته باشد، اگر چنان چه از خصوصیات و نگرش های ویژه ای که با ماهیت و فرآیند خلاقیت مناسبت دارد، برخوردار باشد، مطمئناً در کار خود بسیار موفق تر عمل خواهد کرد. البته یک چنین معلمی حتماً لازم نیست که خودش فردی خلاق باشد، اما اگر چنان چه شخصا از مهارت های اساسی خلاقیت برخوردار باشد و بتواند عملاً از آن ها استفاده کند، بدون شک در پیش برد و هدایت کلاس و تأثیرگذاری بیش تر و بهتر بر دانش آموزان خود موفقیت بیش تری کسب خواهد کرد.

برخی ویژگی های معلم علاقمند به خلاقیت که داشتن آن ها به بازدهی بیش تر کلاس و تدریس او می انجامد، موارد زیر است:

۱- فردی انتقاد پذیر باشد.

۲- تحمل عقاید نو دانش آموزان را داشته باشد.

۳- از صبر و تحمل بالایی برخوردار باشد.

۴- به تفاوت های فردی و منحصر به فرد بودن تک تک دانش آموزان اعتقاد داشته باشد.

۵- از انگیزه ای قوی برخوردار باشد.

۶- پذیرای ایده ها و نظرات غیر عادی دانش آموزان خود باشد.

۷- دوست دار هنر و زیبایی شناسی باشد.

۸- تا حد امکان به دانش آموزان خود آزادی عمل بدهد.

۹- در چند زمینه ی مختلف معلومات و مهارت داشته باشد.

۱۰- برای هر دانش آموز احترامی ویژه قائل باشد.

۱۱- خیال پردازی دانش آموزان را تشویق کند.

۱۲- در مواقع لزوم بتواند کودکانه بیاندیشد و کودکانه عمل کند.

۱۳- به دانش آموزان خود اجازه دهد که گاهی اشتباه کنند.

معلمان خلاق چگونه عمل می کنند؟

به راستی که این دلها خسته می شوند همانطور که بدن ها خسته می گردند پس نوبرها و تازه

پیدا شده های حکمت ها را برای آن دلها بجوئید. حضرت علی (ع)

بسیاری از معلمان خلاق بخصوص تا زمانی که یاد گیرندگان به تفکر ذهنی، انتزاعی و مجرد

در دوره ی ابتدایی نرسیده اند به پرورش حواس و استفاده از آنها در آموزش می پردازند.

عده قابل توجهی از این معلمان در کنار استفاده از وسایل سمعی وبصری (که غالباً توسط یاد

گیرندگان ساخته شده است)، یادگیرندگان را به مشاهده طبیعت و پدیده های آن و

مراکز مختلف علمی، هنری، صنعتی و ... تشویق و راهنمایی می کنند.

در بررسی های انجام شده ، بسیاری از معلمان خلاق بر این نظر بودند که یکی از اشکالات تعلیم و تربیت غیر خلاق و ایستا ، عدم ارتباط سازنده که بین یاددهنده و یادگیرنده است . این رابطه که مبتنی بر انتقال یک رشته اطلاعات و معلومات معین از یاد دهنده به یادگیرنده است ، باعث تسلط یاد دهنده بریادگیرنده و اتکای دانش آموز به معلم می شود. معلمان خلاق ، این ارتباط سلطه گرانه را درست نمی دانند زیرا معتقدند که نتیجه آن عدم توسعه ذهن یادگیرنده است و با تولید تفکر منطقی و فعال که در خلاقیت نقش عمده دارد، مغایرت دارد.

معلمان خلاق برای ایجاد شرایط مساعد روشهای مختلفی دارد که در زیر به آنها اشاره می شود:

استفاده از روش تدریس یاد گیرنده مدار:

معلمان خلاق این نگرشی که " دانستن یک فرایند است و نه یک نتیجه " پذیرفته اند و غالباً با روش تدریس معلم مدار مخالف هستند که عملاً مبتنی بر تقلید و انتقال اطلاعات معین و غالباً از پیش طرح ریزی شده اند یاد دهنده به یاد گیرنده است . آنان " روش تدریس یاد گیرنده مدار " را که در آن یاد گیرنده با بکار گیری مکانیزمهای حسی و تحلیلی خود بطور فعال در یاد گیری مشارکت دارد، تأیید و از این روش استفاده می کنند.

به طور خلاصه بسیاری از معلمان خلاق معتقدند که آموزش نباید بر مبنای حافظه و انتقال صرف معلومات باشد، بلکه آموزش خلاق و پویا باید با مشارکت و فعالیت یادگیرنده انجام شود و مبتنی بر درک ، تجزیه و تحلیل ، ترکیب و ارزشیابی مطالب باشد. به نظر این معلمان ، از این طریق روش اکتشافی می توان به این اهداف دست یافت و به سوی تعلیم و تربیت خلاق ، سریعتر حرکت کرد.

استفاده از روش بحث و گفتگو:

معلمان خلاق ، با توجه به رابطه بین رشد ذهنی و کلاسی و اعتقاد به اینکه " زبان نیروی محرکه تخیل است " ، عمل ذهنی را مستلزم همکاری و تعامل بین افراد می دانند . از این رو گفتار فی البداهه یا سخنان خود جوش را تقویت کرده ، به آن جهت صحیح می دهند.

در کلاس این معلمان سخنان خود جوش گفت و گوی آزاد و متقابل و غیر کلیشه ای که نیاز به داد و ستد ذهنی و اجتماعی دارد، بین یاد دهنده و یادگیرنده به فراوانی دیده می شود.

معلمان خلاق غالباً درس را به مطرح کردن سؤالاتی جالب که یادگیرندگان را به فکر وادار می دارد و بینش آنان را گسترش می دهد ، شروع می کنند و سپس با جهت دادن صحیح به بحث ، سعی می کنند آن را در مسیر اصلی حفظ کنند یا یادگیرنده از راه به هم پیوستن اطلاعات به آگاهیهای جدید برسد.

این معلمان در برقراری چنین نظام ارتباطی و بحث و گفتگو ، این فکر را به یاد گیرندگان القاء می کنند که هر فرد و حتی معلم می تواند از دیگران و از جمله یاد گیرندگان خود درسهای بیاموزد.

امکان تجربه و خطا کردن :

معلمان خلاق به یادگیرندگان خود امکان " تجربه کردن " می دهند و خطاهای آنان را نیز به عنوان فرایندی در یادگیری می پذیرند.

زیرا معتقدند که اشتباه قسمتی از حقیقت را در خود نگه می دارد. در صورت لزوم این معلمان یاد گیرندگان را به حدس زدن و انجام آزمایش علاقمند می سازند. زیرا بر این باورند که در

چنین وضعی یادگیرنده به استقلال فکری و روحیه ابداع و تحقیق که مایه خلاقیت است ، دست می یابد.

توجه به کیفیت تفکر و نه سرعت انتقال :

پژوهشها و تجربیات متعدد نشان داده که معلمان خلاق یادگیرنده را از نظر زمانی تحت فشار نامعقول قرار نمی دهند . آنها انتظار ندارند که یاد گیرنده مطلب یا سؤال را با سرعت زیاد و بدون تفکر و تأمل لازم و کافی پاسخ دهد . این معلمان به کیفیت تفکر و خلاقیت آن بیش از سرعت انتقال در بیان مجدد مطالب اهمیت می دهند و سعی می کنند این طرز فکر را در یاد گیرندگان نیز بوجود آورند.

تکیه بر کیفیت در مقابل کمیت یادگیری :

معلمان خلاق و پویا بر کیفیت یادگیری و عمل یاد گیرنده بیش از کمیت و وسعت برنامه تأکید دارند. لذا عملاً مشاهده کرده ایم که این معلمان تکالیف کمتری بر عهده یادگیرندگان خود می گذارند ولی انتظار دارند که یادگیرندگان آن تکالیف را با خلاقیت انجام دهند.

اگر دانش آموزان با پژوهشهای آزادانه خود به شناخت برسند ، این کار موجب توجه به کیفیت یادگیری می شود و نه صرفاً نتایج کمی حاصل از آن . بنابر این باعث می شود که معلمان بر موفقیت تحصیلی ، نمره و بهره هوشی نیز تکیه نکنند. (شهر آرای ، ۱۳۷۰)

در مدارس سنتی فعلی ، تدریس خوب آن است که مسیر عملیات برای دانش آموزان به روشنی مشخص گردد و تنها یک پاسخ به عنوان پاسخ صحیح ارائه می شود.

به این سؤال فکر کنید . (نصف دوازده چند است ؟) شما از پاسخهای (۶ ، ۴ ، ۹) کدام را انتخاب می کنید .

معلم باید موظف باشد که سرعت و جهت یادگیری دانش آموزان را تنظیم می کند و دانش و مهارتهایی پراکنده که با فعالیتهای معنی دار همراه نیستند ارائه دهد .

پروژه های فردی هدفدار و سرگرم کننده :

راه اندازی قوه تخیل و تصور، هدف اصلی این نوع پروژه ها است . انجام این گونه فعالیتهای هم به کار دست و هم به ذهن نیازمند است و نتایج آن فوری و ملموس است .

پروژه هایی نظیر استفاده از گل رس ، موم ، خمیربازی و برگزاری نمایشگاهی از آثار کودکان ، ضمن سرگرم کننده بودن ، مهارت هایی نظیر روانی ، انعطاف ، نوآوری ، بسط ، همخوانی اندیشه و ... را که برای پرورش رفتار خلاق ضروری هستند رشد می دهند .

اختراع :

هدف اصلی از این نوع پروژه ارائه یک طرح است نه ساختن واقعی یک شیء . تشخیص تناسب پروژه های سرگرم کننده و هدفدار برای دانش آموزان بر عهده معلم است .

از طریق این نوع فعالیتهای و تجارب یادگیری است که میزان بازدهی رفتار خلاق در دانش آموزان افزایش می یابد و ادراک آنها نسبت به خویشتن به طرز مثبتی بالا می رود .

روشهای گروهی :

وجود تشویق ها و همکاریهای متقابل در گروه و تشکیل گروههای مختلف در کلاس بصورت تصادفی باعث پرورش رفتار خلاق و سودمندتر شدن آن خواهد شد. نحوه ی ارتباط در گروه به افراد کمک می کند تا دامنه علایق خویش را توسعه داده و راههای جانشین برای تحقق هدفهای خویش پیدا کنند. راههایی که همه می توانند بر اساس آن رفتار خلاق را تقویت کنند .

افراد از طریق احترام متقابل و کمک هایی که در جریان کار به هم می کنند ، سعی می نمایند تا روابط انسانی مثبتی را که بین آنها بوجود آمده است ، تقویت کنند . معلم برای ایجاد جو مساعد در کلاس تلاش می کند . افراد همدیگر را از نظر روانی تقویت می کنند و افرادی که مورد تشویق قرار می گیرند ، سعی می کنند که تا حداکثر توان و کوشش را به کار گیرند و گاه فرد بر اثر این تشویق ها به جایی می رسد که می تواند به کوشش حتی بیش از انتظاری که از او می رود دست بزند. بدیهی است هر چه میزان پیروزی ها بیشتر باشد ، اعتماد به نفس افراد نیز زیادتر می شود. معلم باید همیشه متوجه باشد تا دانش آموزانی را که در زمینه کارهای فردی به خاطر همانند سازی با اعضای گروه مشکل دارند شناسایی کرده و به آنها کمک کند .

باید ترکیب گروه ها را متغیر قرارداد ، زیرا این کار به آنان کمک خواهد کرد تا از روابط و تجربه های وسیع تری برخوردار شوند .

استفاده از حواس :

بسیاری از معلمان خلاق بخصوص تا زمانی که یادگیرندگان به تفکر ذهنی ، انتزاعی و مجرد در دوره ابتدایی نرسیده اند به پرورش حواس و استفاده از آنها در آموزش می پردازند. استفاده از وسایل سمعی و بصری (رسانه های آموزشی که غالباً دانش آموزان ساخته اند) را ضروری می دانند. زیرا به نظر آنان به کار گیری صحیح این امکانات نه تنها باعث پرورش حواس و توسعه یادگیری فعال می شود ، بلکه ارتباط مبتنی بر تسلط یاد دهنده بر یاد گیرنده را نیز تغییر می دهد.

راهکارهایی برای ایجاد شور و شوق در کلاس :

دکتر دمینگ که نظراتش باعث انقلابی کیفی در ژاپن و سپس در سایر کشورها شده است در باره ی ماشین داستانی می گوید: " اگر بهترین موتور دنیا بعلاوه بهترین سیستم انتقال و بهترین فرمان و بهترین ... را بگیرید و همه ی این قسمت ها را متصل کنید ، لزوماً ماشینتان حرکت نخواهد کرد." این مطلب را می توان به آموزش نیز ربط داد :

" ممکن است بچه هایی خوب ، معلمان باهوش ، والدین خوب ، ساختمان قشنگ و مدیر خوب داشته باشید ولی کلاستان کارآیی نداشته باشد . قسمت های خیلی کوچکی ممکن است در ماشین وجود نداشته باشد و ماشین به همان علت روشن نشود. وجود عناصر یک سیستم کلاس لزوماً منجر به عملکرد خوب کلاس نخواهد شد."

بنابر این ، نه تنها باید تمامی اجزای سیستم کلاس را ببینیم بلکه فرایند هایی که این اجزا را به صورتی موزون و شوق انگیز به سمت هدفی مشخص هدایت می کند را نیز باید مد نظر قرار دهیم .

-----> هدف -----

کلاس به منزله یک سیستم

ورودی <--- فرایندها <--- خروجی <--- مشتریان <--- بازخورد

جیمزرافینی (James Raffini ۱۹۹۳ می گوید : " به ندرت پدر و مادری ادعا می کنند که فرزند پیش دبستانی شان بدون انگیزه است . " دانش آموزان باید کلاسمان را با همان شوق یادگیری که در شروع کودکتان و پیش دبستانی داشتند ترک کنند ، وقتی بهبود یادگیری دانش آموز مد نظر است ، معلم باور دارد آن شخصی که مسئولیت اصلی را برای موفقیت شاگرد دارد خود اوست .

این احساس شدید برای یادگیری دانش آموزان نباید باعث شود که اشتیاقشان را برای یادگیری از دست بدهند.

با در نظر داشتن این بیانیه مأموریت ، می توانیم هدفی مانند هدف زیر را تدوین کنیم :

هدف : " ضمن افزایش یادگیری ، شور و شوق را حفظ کنیم . "

اکنون باید راهکارهایی بیابیم که تمام اجزای سیستم کلاس را برای رسیدن به هدفمان هدایت کنیم .

هرگز هیچ چیز با عظمتی بدون شور و شوق به دست نمی آید و شور و شوق حقیقی زمانی به وجود می آید که ما خودمان را در اختیار هدفی قرار دهیم .

والف والد وامرسون (Ralph Waldo Emerson)

محیطی پر بار کلاسی که شامل پوستر ، نقشه ، عکس ، نقاشی و دست نوشته دانش آموزان است ، توجه اغلب آنان را به خود جلب می کند. دانش آموزان به چیزی که خودشان تولید کرده باشند اهمیت می دهند و تحسین می کنند دیوارها را با کارهای آنان تزیین می کنیم .

برای دانش آموزان کتابهایی در سطح خودشان تهیه کنیم و در زمانهای مناسب بلند بخوانیم . بچه هایی که قرائت آنان بهتر است یا بچه های سالهای بالاتر می توانند در خواندن کمک کنند. دانش آموزانمان را در حل مسایل واقعی زندگی در گیر کنیم و آموزش معنا دار ارایه دهیم . حتی دانش آموزان کوچکتر می توانند به طور معنا دار در طرح ها مشارکت نمایند. از دانش آموزان بخواهیم به مدت یک هفته برنامه تلویزیونی مخصوص کودکان را ببینند و رفتارهایی که مشاهده می کنند بشمارند . سپس در یک نشست جمعی ، راجع به این مطلب با آنان بحث و گفتگو کنیم .

از شبیه سازی استفاده کنیم .

مثلاً بچه ها معمولاً مفهوم نقطه آخر جمله را درک نمی کنند. معلم یا یکی از دانش آموزان متن کتاب درسی و یا یک داستان را می خواند. چند نفر از دانش آموزان در کلاس راه می روند و هر وقت به نقطه رسیدند توقف می کنند.

از تفکر انتقادی و حل مسأله استفاده کنیم .

می توانیم در فصل زمستان که بیماری های مسری شایع می شود از آنان بخواهیم راههای پیشگیری از این بیماریها را شناسایی کنند. آنان می توانند با پدر و مادر و بزرگترها صحبت کنند و نتیجه را به کلاس بیاورند.

برنامه غنی هنری داشته باشیم .

آموزش هنر رشد زبانی را تسهیل می کند، خلاقیت را ارتقا می دهد . آمادگی خواندن را بالا می برد و به رشد اجتماعی کمک می کند. موقعیت های فکری را گسترش می دهد و نگرش های مثبت را نسبت به مدرسه تقویت می کند. (نورمن واین برگر ۱۹۹۵)

سه کشوری که در رده های نخست امتیاز بندی ریاضی و علوم قرار دارند (ژاپن ، مجارستان ، و هلند) همگی آموزش غنی هنر و موسیقی را در دروس ابتدایی جای داده اند.

موسیقی ، نقاشی ، مجسمه سازی ، نمایش و تئاتر را باید در برنامه های خود قرار دهیم . می توانیم اشعار کتاب را بخوانیم و بچه ها دست بزنند یا در حیاط مدرسه دایره وار بایستند و پاهایشان را بر زمین بکوبند و اشعار و ترانه های بومیشان را بخوانند .

از حرکات بدنی و ورزشی استفاده کنیم .

کودکانی که هر روز تربیت بدنی دارند، تناسب حرکتی ، عملکرد تحصیلی و نگرش بهتری به مدرسه از خود نشان می دهند. (جیمزپولاچک و فرانک هگن ۱۹۹۶)

می توانیم برای دوره کردن درس از توپ بازی استفاده کنیم و این کار خسته کننده را مفرح کنیم . دانش آموزان در حیاط مدرسه دایره وار می ایستند. هر نفر یک مصراع شعری را که باید حفظ کرده می خواند و توپ را به نفر بعدی می دهد . بعدی مصراع دیگر را می خواند و همین طور ادامه می دهند.

برای شروع کلاس یا در بین ساعات درسی ، هر زمان که احساس می کنیم بچه ها به شادابی و اکسیژن بیشتر نیاز دارند از دانش آموزان بخواهیم تا به آهستگی بدنشان را کش و قوس دهند .

لحظه ای به این عبارت بیندیشیم :

" آیا علت اینکه بچه ها علاقمند به بازی هستند این است که بازی کردن کار آسانی است ؟ "

یک دانش آموز می گوید:

" موقع بازی بهترین زمان تفکر من است چون موقع درس معلم به جای من فکر می کند."

۵۰۰ نکته (چگونه آموزشگر بهتری باشیم) فیل ریس و سالی براون ترجمه پرویز امینی

منبع :

• کتاب " کلاس خلاقیت " - منبع - سلیمانی، افشین « کلاس خلاقیت » انتشارات انجمن اولیاء و مربیان. تاریخ انتشار: ۱۳۸۱ تابستان. چاپ اول. تیراژ: ۵۰۰۰ جلد

• مقاله " معلم خلاق " - تهیه کننده : کریم بندانی - روزنامه جام جم - شنبه ۲۳ اردیبهشت ۱۳۸۵

• جزوات آموزشی ((مشارکت دانش آموزان در تدریس، خلاقیت، روشهای تدریس (املا و انشا)) ۱۳۸۱-۸۲-۸۵ کورش قهرمانی

• کاربرد روشها و الگوهای تدریس ترجمه و تألیف : عادل یغما

• ماهیت خلاقیت و شیوه های پرورش آن تألیف دکتر افضل السادات حسینی

• مصطفی، مقدم و دیگران، بازی های آموزشی، (تهران : انتشارات مدرسه، ۱۳۷۴

• فرج ا...، فرنودیان، محتوای درسی و پرورش خلاقیت دانش آموزان، رشد تکنولوژی آموزشی، سال پنجم، شماره ۷ ص ۱۲

• گروه علوم تجربی دفتر برنامه ریزی راهنمای تدریس علوم تجربی اول دبستان (تهران : وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۳)

• فرخنده، مفیدی، آموزش و پرورش پیش دبستانی و دبستان، (تهران : پیام نور، ۱۳۷۰)

- جزوات منتشر شده از سوی دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی در سالهای ۷۸ تا